

Pethő József új könyve formájában egy olyan kötetet tarthat kezében az olvasó, amely a szerző korábban, másutt megjelent tanulmányainak a gyűjteménye. A tanulmányok kötetbe rendezésének a célja a szerző saját, Előszóban olvasható bevallása szerint az, hogy a nagyjából 2010 óta megjelent írások egymást is támogatva átfogóbb képet adjanak a szerző stílusáról való gondolkodásáról, valamint reflektáljanak azokra a főbb kutatási témákra és kérdésfeltevésekre, amelyek a hazai kognitív stilisztikai kutatásokat az említett időszakban jellemezték. Véleményem szerint a kötet szerzője ezeket a célkitűzéseket kiválóan teljesíti, hiszen valóban nem pusztán régebbi írások újbóli publikációjáról van szó, hanem a tanulmányok erőteljesen kontextualizálják egymást, és valóban kirajzolják a magyar nyelvre vonatkozó kognitív stílus kutatás legfőbb tendenciáit. Kiemelendő, hogy mindezt úgy valósítja meg a kötet, hogy nem tesz kísérletet új stíluselméleti modell megalkotására, hanem a kognitív stilisztika és a funkcionális pragmatikai hangoltságú kognitív poétika főbb belátásait következetesen alkalmazva mutat be olyan mintaelemzéseket, amelyek a stílus működésének és vizsgálatának egy-egy lényegi kérdésére fókuszálnak. Egy olyan, többé-kevésbé egységes elméleti keret termékeny és példaszerű működtetéséről van szó, amelyet egyrészt jellemeznek a magyar nyelvre elsősorban TOLCSVAI NAGY GÁBOR (1996, 2005) által kidolgozott kognitív stílusmodell belátásai, másrészt pedig azon kutatások elméleti háttérfeltevései, amelyeket az ELTE DiAGram Funkcionális Nyelvészeti Központ Stíluskutató csoportja — amelynek a kötetet szerző Pethő József is tagja — folytatott az elmúlt 10–15 évben mind a stílus szociokulturális szituáltsága (lásd TÁTRAI–TOLCSVAI NAGY szerk. 2012), mind pedig az irodalomtudománnyal intenzív párbeszédet folytató kognitív poétika területén (lásd DOMONKOSI–SIMON szerk. 2018; LACZKÓ–TÁTRAI szerk. 2021; KULCSÁR–SZABÓ–SIMON–TÁTRAI szerk. 2023). Benyomásom szerint a kötet egyik legfontosabb erénye éppen abban rejlik, hogy Pethő József ennek a kortárs magyar stíluskutatást meghatározó elméleti háttérnek bizonyos lényegi pontjaira és összefüggéseire kérdez rá, mégpedig oly módon, hogy a kérdéseket jó érzékkel megválasztott példák részletező kvalitatív elemzésén, kisebb empirikus mintaelemzéseken keresztül igyekszik megválaszolni.

A kötet másik fontos erénye, hogy azáltal is szemlélteti a gyakorlatban a kognitív stilisztika egyik legalapvetőbb meglátását — tudniillik, hogy a stílus nem pusztán díszítőelem, és nem is kizárólag a szépirodalmi szövegek sajátos összetevője, hanem általában véve a jelentésképzés integráns része —, hogy a benne helyet kapó tanulmányok nyelvi (példa)anyagát, és ezzel párhuzamosan a vizsgált

stílusjelenségek körét igen változatos diskurzustartományokból meríti. A nyelvújítás kori értekező prózától kezdve ugyanis a hírportálok kommentjein át a reklámokig igen változatos műfajú szövegekből vett mintaelemzéseket olvashatunk. Ezek mellett megférnek egyrészt az egynyelvű szótárak minősítő kategóriái mint metatudományos elemzés tárgyai, másrészt a közoktatásban használatos nyelvtan- és irodalomtankönyvek, valamint -munkafüzetek szövegei és feladatai is. Mindemellett a kognitív poétikai kérdéseket felvető tanulmányokban természetesen szépirodalmi szövegek is mintaelemzés tárgyát képezik: Kölcsey, valamint Kosztolányi lírai alkotásai, Arany Toldi estéje című műve, valamint Móricz és Krúdy szépprózája — tehát az elemzés tárgyául választott irodalmi műnemek és műfajok tekintetében is megfigyelhető a változatosság.

A kötet három fő egységből épül fel, amelyek közül a Stílus, jelentés, nyelvhasználat című, 5 tanulmányt tartalmazó első rész a stílus működésének néhány általános kérdése köré épülve elsősorban nem irodalmi szövegeket választ a mintaelemzések tárgyául. Az egységet és egyúttal a kötetet — a többi tanulmányhoz viszonyítva kivételes módon — egy elméleti jellegű írás nyitja, amely a stílus és szövegtípus közötti összefüggés klasszikusnak mondható kérdésével foglalkozik. A szerző itt nem arra tesz javaslatot, hogy miként modellálható a szövegtípus és a stílus összefüggése, hanem sokkal inkább azoknak az elméleti belátásoknak az ismertetését végzi el mindkét fogalom kapcsán — elsősorban a német szövegnyelvészet és stílus kutatás, valamint az angolszász eredetű, RONALD LANGACKER és LEONARD TALMY munkásságára épülő kognitív nyelvészet belátásaira és ezek magyar adaptációira támaszkodva —, amelyek mentén a jövőben kidolgozhatónak tart egy olyan modellt, amely ténylegesen leírja stílus és szövegtípus összefüggését a nyelvi tevékenységben. Ezen túl a szerző az első egységben foglalkozik még a nyelvi regionalizmusok kérdéskörével, a nyelvi régiók és a stílusminőségek összefüggéséhez különböző szótárak minősítési rendszerét elemezve, azonban — részben a kiindulási alapként használt szótárak sajátosságai-  
ból és céljaiból adódóan — talán túlságosan is tág értelmét alkalmazza a régió fogalmának, és így meglátásom szerint kevésbé visz közelebb a nyelvjárás és a stílus közötti összefüggések feltárásához. A következő, a nyelvújítás diskurzusaiban megvalósuló metaforikus jelentésképzés vizsgálatával foglalkozó tanulmány a fogalmimetafora-elmélet alapvető meglátásait érvényesítve tárja fel azt, hogy a NYELV, valamint a NYELVÚJÍTÁS fogalma köré szerveződően a metaforikus nyelvi szerkezeteknek milyen hálózata tárható fel Kazinczy levelezésében és az Ortológus és neológus; nálunk és más nemzeteknél című írásában. Végül az első rész utolsó két tanulmányában a szerző a reklámokat és a hírportálok kommentjeit választja a mintaelemzések tárgyául: az előbbieket abból a célból, hogy két rövid példa segítségével szemléltesse a blending fogalmát, az utóbbiakat pedig azért, hogy rajtuk bemutassa a stílus szociokulturális tényezőinek a működését. Azzal

együtt viszont, hogy egyértelműen üdvözlendő, hogy nyelvi anyagként a szerző hétköznapi diskurzusokat választott, véleményem szerint ez a két írás kicsit felületesre sikerült. Az első azért, mert bár a tanulmány a blending fogalmának a tanórai szemléltetésére például kiválóan alkalmas, sok újdonsággal nem szolgál a vizsgált jelenségekkel kapcsolatban, a második pedig azért, mert a kommentek elemzésekor az egyes szociokulturális tényezők mentén történt kutatói stílustulajdonításokon nem lépett túl a szerző.

A kötetnek véleményem szerint a legmagasabb színvonalon megírt része a második egység, amely egyúttal a részletező kvalitatív elemzések által a legtöbb újdonságot mutatja fel. A Stílus és jelentés az irodalomban címet viselő egység tanulmányai a poétikai struktúrák kiépülésének bizonyos aspektusaira fókuszáló kérdéseket tesznek fel, így értelemszerűen itt szépirodalmi szövegek elemzéseit olvashatjuk, amelyek keretében a szerző az irodalomtudományos recepció eredményeinek az integrálását is igyekszik megvalósítani a kognitív poétikai-stilisztikai elemzésekben. Ez az egység foglalja magába a legtöbb, szám szerint 8 tanulmányt. Az első egységhez hasonlóan ezt a részt is egy elméleti jellegű írás nyitja, amely a poétikus metafora fogalmának a körüljárására vállalkozik. A metafora szövegbeli megragadásához — összhangban az előző egység nyelvújítási metaforáit vizsgáló tanulmánnyal — a fogalmi metafora elméletére támaszkodik, és bár a poétikusság mibenlétének elméleti kérdését óvatosan nyitva hagyja, ahhoz azonban nyújt néhány szempontot, hogy milyen jelentésképzési eljárások mentén látja megragadhatónak a metaforák poétikusságának a fokát. Némiképp zavaróan hat — bár az elemzések értékéből nem von le —, hogy a következő, Kölcsey lírájának néhány metaforájával foglalkozó tanulmányban, valamint ezt követően az Arany János Toldi estéjének figuratív nyelvi megoldásait tárgyaló írásban bizonyos, a metafora fogalmát illető elméleti belátások redundánsan megismétlődnek, így az olvasónak ezeket újból és újból el kell olvasnia. A szövegekben rejlő metaforahálózatok feltárása azonban, különösen az Arany-elemzés esetében kifejezetten részletgazdag, amelyet a szerző egyúttal kontextusba is helyez egyrészt az Arany-életmű, másrészt pedig az irodalomtudományi recepció felől. A következő két tanulmányt az köti össze szorosabban, hogy egyaránt a személyjelölő konstrukciók és a lírai önmegszólítás kérdései köré szerveződnek. Az egyik tanulmány Berzsenyi, Vörösmarty, Arany és Babits egy-egy kiválasztott költeményének az elemzésén keresztül vállalkozik az önmegszólító vers irodalomtudományi kategóriájának felülvizsgálatára annak révén, hogy ezt a lírai kategóriát a funkcionális kognitív pragmatika, illetve kognitív poétika nézőpontjából javasolt aposztrofikus fikció fogalma felől közelíti meg. Ez a megközelítés termékenynek bizonyul az önmegszólító versek referenciális komplexitásának az értelmezéséhez. A másik tanulmány Kosztolányi Dezső Szamadás című kötetének személyjelölő konstrukcióit vizsgálja — tehát nem csak az önmegszólító verseket —, és a finom kvalitatív

elemzések révén szemléletesen bemutatja a poétikai szubjektum konstruálásának különféle mintázatait, amelyek a versek specifikusabb típusait rajzolják ki. E típusok között kap helyet az önmegszólító vers kategóriája is, amely így már nem önmagában jelenik meg elemzés tárgyaként, mint az előző írásban, hanem a személyjelölő konstrukciók egyéb mintázatainak a kontextusába helyezve, így véleményem szerint ez a két tanulmány remekül kiegészíti egymást. Ezt követően a második egységet két olyan tanulmány zárja, amelyek egy igen lényeges téma, a műfordítás stilisztikai vonatkozásai köré szerveződnek. Az előbb olvasható tanulmány a személyjelölő konstrukciók fordítási nehézségeire világít rá Kosztolányi lírai alkotásainak német fordításán keresztül, és rámutat arra, hogy a műfordítás megbontja a lírai mű eredeti személyviszonyait, és egyúttal a poétikai szubjektum újraértelmezését, újrakonstruálását kezdeményezi. A második egységet záró írás pedig Móricz prózájából vett példák elemzésén keresztül szemlélteti a nyelvjárási sajátosságok, valamint a magyar anyanyelvű befogadók számára vélhetően erőteljesebb stilisztikai jelöltséggel jellemezhető konstrukciók németre fordításának nehézségeit. Végül némiképp megakasztja a kötet gondolati ívét, hogy az imént tárgyalt két fordításstilisztikai tanulmány közé a szerző mintegy beékelte egy olyan tanulmányt, amely Móricz és Krúdy prózáját néhány választott szempont (tematikus hasonlóságok, figurativitás, illetve narrációs sajátosságok) mentén veti össze. Véleményem szerint ez a tanulmány mind megközelítésében, mind a választott szövegvizsgálati szempontok terén sajnos meglehetősen kilóg a kötet második nagy egységéből.

Végezetül A stílus és jelentés nyelvpedagógiai aspektusai című rész mindössze 3, ám annál lényegesebb kérdéseket feszegető írást tartalmaz a stilisztika közoktatásbeli megjelenését illetően. Az első tanulmány az 1990-es évektől 2010-ig terjedően vázlatos, elsősorban a fő szaktudományos munkák, illetve kutatási projektek felsorolására szorítkozó bemutatását adja a magyar stíluskutatásnak, majd ehhez képest — ugyancsak felsorolási jelleggel — bemutatja a 2006 és 2010 közötti érettségi vizsgák stilisztikai témaköreit. Mindezzel a szerző tömör helyzetképet ad az ezredforduló környékének magyar stilisztikájáról. A második tanulmányban a metafora példáján keresztül mutatja be, hogy milyen belső feszültségek rejlenek abban, ahogyan a vizsgálat tárgyaként kiválasztott irodalom- és nyelvtankönyvek különböző, elvileg összefüggéseket kirajzoló témakörökben és feladattípusokban találják a metafora jelenségét. Az utolsó tanulmány pedig olyan szemantikai alapkategóriáknak a tankönyvi tárgyalásmódját szemléli, mint maga a jelentés, továbbá a poliszémia és a szinonímia, egyúttal felvetve e fogalmaknak az idegennyelv-tanításban való hasznosíthatóságát is. A záró egység tanulmányait áthatja a szerző elkötelezettsége a funkcionális kognitív nyelvszemlélet alapvetései mellett, illetve annak a konkrét példákon keresztül történő szorgalmazása, hogy a közoktatás stilisztikai és jelentéstani témaköreinek megközelítésében ez a szemlélet erőteljesebben érvényesüljön.

Pethő József kötete mindezek alapján a magyar stilisztikai kutatások fontos darabját képezi. Legfőbb erénye, hogy a kognitív poétika és stilisztika bizonyos lényegi belátásait egyrészt jól szemlélteti kvalitatív esettanulmányok formájában, másrészt e belátások kapcsán a szakirodalomban eddig megválaszolatlan kérdéseket fogalmaz meg, egyúttal izgalmas kutatási irányokat megnyitva a mintaelemzések formájában. Mindezek által — amellet, hogy Pethő József könyvét a szakma figyelmébe ajánlom — a kötet legfőbb gyakorlati alkalmazhatóságát én a magam részéről abban látom, hogy a könyv az egyetemi hallgatók számára igen hasznos mintaként szolgálhat kutatási kérdések megfogalmazásához mind a stilisztika, mind a kognitív poétika területén.

## Irodalom

- DOMONKOSI ÁGNES–SIMON GÁBOR szerk. 2018. *Nyelv, poétika, kogníció. Elmélet és módszer a poétikai kutatásban*. Eger, EKE Líceum Kiadó.
- KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN–SIMON GÁBOR–TÁTRAI SZILÁRD szerk. 2023. *Személyjelölés és poétika*. DiAGram Könyvek 7. Budapest, ELTE Eötvös József Collegium.
- LACZKÓ KRISZTINA–TÁTRAI SZILÁRD szerk. 2021. *Líra, poétika, diskurzus*. DiAGram Könyvek 3. Budapest, ELTE Eötvös József Collegium.
- TÁTRAI SZILÁRD–TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk. 2012. *A stílus szociokulturális tényezői. Kognitív stilisztikai tanulmányok*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- TOLCSVAI NAGY, GÁBOR 2005. *A cognitive theory of style*. Frankfurt am Main, Peter Lang.

BALLAGÓ JÚLIA  
ORCID: 0000-0002-7349-2224  
Debreceni Egyetem; HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont  
ballago.julia@arts.unideb.hu